

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Елка Георгиева Горанова, Катедра „Логопедия“, факултет по „Обществено здраве, здравни грижи и спорт“ професионално направление 7.4. Обществено здраве, за придобиване на научната степен „доктор“ по професионално направление 7.4 Обществено здраве с кандидат **Цвета Асенова Каменски**, Нов Български Университет, Департамент „Здравеопазване и социална работа“, **НА ТЕМА:** „Индиректни интервенции за терапия при деца с разстройства от аутистичния спектър“

Научни ръководители: доц. д-р Маргарита Станкова; проф. д.ф.н. Мария Грозева

1. Значимост на изследвания проблем в научно и научно-приложно отношение.

Изследваният проблем има значима научна и научно-приложна стойност, тъй като разглежда актуални предизвикателства, свързани с развитието и подкрепата на деца с разстройства от аутистичния спектър (РАС) и техните семейства. Така представеното изследване допринася към разбирането за ролята на родителите като ко-терапевти и ефективността на интервенциите, при които те активно участват. Изследваният проблем е от съществено значение, тъй като засяга не само развитието на децата с разстройства от аутистичния спектър (РАС), но и тяхната социална интеграция и качеството на живот на семействата им. От научно-приложно гледище, разработката има практическа стойност чрез създаването и изследването на авторска „Програма за индиректна интервенция за развитие на езикови и комуникативни умения“. Чрез нея се изследва ефектът от включването на родителите в терапевтичния процес, като се адаптира и инструмент за оценка на комуникативните способности на децата. Изследването има конкретен принос и за адаптирането на инструмент за оценка на комуникативните способности. Значимостта на този труд се подчертава и от факта, че в него е направен обзор на програмите за обучение на родители в България, което може да послужи като основа за усъвършенстване на практиките за работа с деца с аутизъм. В научен план, трудът предоставя обстоен анализ на невробиологичните, генетичните и когнитивните аспекти на РАС, както и на диагностичните и терапевтични подходи. Подробно са разгледани ключови модели за интервенция, включително високоструктурирани обучителни програми и фокусирани интервенционни практики, което допринася за разширяване на научното познание в тази област.

2. Обосноваване на целите и задачите в дисертационния труд.

Формулираната цел на научното изследване е логично обоснована на базата на нарастващата необходимост от ефективни интервенции за деца с разстройства от аутистичния спектър (РАС), които включват активното участие на родителите. Съществуващите научни данни потвърждават, че обучителните програми, провеждани в естествената семейна среда, могат значително да подобрят комуникативните умения, езиковото развитие и поведението на децата. В този контекст, проучването има не само теоретична, но и висока практическа стойност, тъй като цели разработването и прилагането на конкретна интервенционна програма, съобразена със спецификите на децата с РАС. Поставените задачи са детайлно структурирани и отговарят на основната цел, като осигуряват необходимите стъпки за постигането ѝ:

- **Валидизиране на инструментариум за измерване на езиково-речевата динамика** – осигурява научна надеждност и обективност при проследяване на ефекта от интервенцията. Това е ключово за доказването на ефективността на предложената програма.
- **Разработване на програма за индиректна интервенция с участието на родителите** – необходимо условие за прилагането на съвременни терапевтични подходи, които залагат на интензивно участие на семейството в процеса на обучение и развитие на детето.
- **Идентифициране на семейства, готови да участват в програмата** – съобразено е с реалната необходимост от подбор на участници, които са мотивирани и могат да прилагат предложените стратегии в домашни условия.
- **Избор на диагностични инструменти за комуникативната и поведенческа оценка на децата** – важен аспект за обективното проследяване на ефектите от програмата и за прецизно документиране на индивидуалния напредък.
- **Дизайн за проследяване на изпълнението на програмата** – гарантира систематичен подход към прилагането ѝ и осигурява възможност за контрол върху ангажираността на родителите.
- **Събиране и анализ на обратна връзка от родителите** – позволява качествена оценка на програмата от гледна точка на семействата, което е от решаващо значение за нейното усъвършенстване и адаптиране към специфичните нужди на децата с РАС.
- **Математико-статистически анализ на резултатите** – осигурява обективност и научна доказателствена стойност на направените изводи.
- **Формулиране на препоръки за теорията и практиката** – значителен принос за бъдещи изследвания и разработването на нови подходи за работа с деца с РАС и техните семейства.

Целта и задачите на настоящия дисертационен труд са ясно обосновани и адекватно насочени към актуалните нужди в областта на интервенциите при деца с РАС. Те не само отговарят на съвременните тенденции в научните изследвания, но също така имат потенциала да доведат до практически приложими резултати, които могат да подпомогнат развитието на ефективни стратегии за терапия и подкрепа на тези деца и техните семейства.

3. Съответствие между избраната методология и методика на изследване и поставената цел и задачи на дисертационния труд.

Избраната методология и методика на изследване са в пълно съответствие с основната цел на дисертационния труд – да се изследва влиянието на целенасочената, структурирана и активна родителска ангажираност върху езиковото, речевото и комуникативното развитие на деца с разстройства от аутистичния спектър (РАС), както и върху поведението им. Подходът е научно обоснован, основан на доказани модели за терапевтична интервенция и включва количествени и качествени методи за анализ. Подготвителните дейности, като подписване на информирано съгласие, предоставяне на информация за целите и методите на интервенцията и предварително обучение на родителите, са съобразени с принципите на етичност, информираност и методологична прозрачност. Включването на видеоматериали и хартиени дидактични материали за улесняване на родителите гарантира стандартизиран подход при прилагането на програмата. Фактът, че методологията на научното изследване е преминала одобрение от Департаментен съвет на НБУ, осигурява допълнителна гаранция за нейната научна стойност, валидност и съответствие с изследователските стандарти. Избраната интервенция е базирана на Теорията за проксимално развитие на Лев Виготски и Социалната теория за ученето на Албърт Бандура – и двете доказано ефективни в областта на езиковото и когнитивното развитие. Терапевтичният модел комбинира подходи от Приложния поведенчески анализ (АВА) и индивидуалната поведенческа терапия, което осигурява висока

и доказано работещ подход за стимулиране на езиковото развитие и комуникацията при деца с РАС. Програмата се провежда в продължение на 12 седмици, което е оптимален период за постигане на значими резултати според научната литература. Структурираната и модулна организация осигурява системност, проследяемост и постепенен напредък в комуникативните умения на децата. В допълнение, за проследяване на ефективността на интервенцията се използват:

- Диагностични инструменти за оценка на езиковото и комуникативното развитие,
- Обратна връзка от родителите,
- Математико-статистически анализ на резултатите.

Методологията и методиката на изследването са прецизно съобразени с поставените цели и задачи на дисертационния труд. Те гарантират надеждно измерване на ефективността на интервенцията, като осигуряват научна валидност и практическа приложимост. Чрез систематично организираната програма, комбинираните терапевтични подходи и строгия изследователски дизайн, изследването постига висока степен на съответствие между теоретичната концепция и практическата реализация.

4. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд (описание и оценка), включително наличие на оригинален принос в науката.¹

Дисертационният труд притежава значителни научни и научно-приложни приноси, които допринасят както за разширяването на теоретичните познания в областта на разстройствата от аутистичния спектър (РАС), така и за развитието на ефективни методики за терапевтична интервенция. Важен аспект на изследването е използването на доказателствено базирани подходи, които не само потвърждават ефективността на програмата, но също така предоставят практически насоки за специалисти и родители. Комбинирането на доказани терапевтични подходи с активно участие на родителите допринася за обогатяване на научните познания и практическите методи за работа с деца с РАС. Разработената програма може да бъде използвана като модел за бъдещи интервенции в България.

4.1. Научни приноси

✓ Адаптиране и валидизиране на инструмент за измерване на ефекта от терапията

- Изследването интегрира и анализира приложимостта на инструмента ФОКУС (FOCUS – Focus on Outcomes of Communication Under Six) за оценка на динамиката на комуникативните способности при деца с РАС в България.
- Методологията се базира на Международната класификация на функционирането, уврежданията и здравето – версия за деца и юноши (МКФУЗ/ICF-CY), което е иновативен подход в контекста на българската логопедична практика.
- Използването на този инструмент е важен принос, тъй като в България липсват стандартизирани инструменти за измерване на терапевтичния напредък при деца с езикови и комуникативни нарушения.

✓ Статистически доказателства за ефективността на интервенцията

- Дисертационното изследване прилага **количествен анализ**, който потвърждава положителния ефект на интервенцията върху различни аспекти на комуникативното развитие.

- Статистически значими резултати ($p < 0.001$) показват съществени подобрения в области като разбираемост на речта, социална игра, стратегии за справяне и самостоятелност.
- Тези резултати разширяват съществуващите научни познания за ефективността на родителски базирани интервенции при деца с РАС.

✓ **Изследване на индивидуалната динамика при различни групи деца**

- Анализът разграничава **три основни групи** според динамиката на техния напредък, което дава по-задълбочен поглед върху факторите, влияещи на ефективността на интервенцията.
- Данните показват, че програмата оказва най-силно въздействие при деца с ниски изходни показатели, докато при тези с по-високи начални резултати напредъкът е по-ограничен.
- Тези открития могат да послужат за бъдещи насоки в индивидуализацията на терапиите.

✓ **Психосоциални аспекти на интервенцията**

- Изследването установява, че терапията оказва влияние не само върху децата, но и върху техните **родители** – подобрява се тяхното разбиране за особеностите на РАС, както и комуникативните им стратегии спрямо детето.
- Този аспект е важен за съвременните тенденции в терапията на деца с РАС, където акцентът пада върху работата със **семейството като ключов фактор за развитие**.

4. 2. Научно-приложни приноси

✓ **Разработване и прилагане на авторска програма за индиректна интервенция**

- Създадената **„Програма за индиректна интервенция за развитие на езикови и комуникативни умения при деца с РАС“** предлага структуриран и приложим модел за терапия в домашни условия.
- Методиката обучава родителите в техники за стимулиране на езиковото и социалното развитие на детето чрез ежедневни дейности и игрови взаимодействия.
- Гъвкавият дизайн на програмата позволява тя да бъде адаптирана към индивидуалните нужди на всяко семейство, което я прави приложима в различни контексти.

✓ **Разработване на мултимедийни и дидактични материали за обучение на родители**

- Програмата включва видеоклипове и хартиени материали, които предоставят детайлни инструкции за изпълнение на терапевтичните задачи.
- Това е ключово за ефективността на родителската ангажираност и увеличава достъпността на интервенцията.

✓ **Изследване на ролята на родителската ангажираност в терапевтичния процес**

- Данните показват, че успехът на интервенцията е в значителна степен свързан с мотивацията и ангажираността на родителите.

- Родителите, които активно участват и прилагат препоръките, наблюдават по-голям напредък в комуникативните умения на децата си.
- Това подчертава нуждата от специализирани обучителни програми за родители като част от терапевтичния процес.

✓ **Оценка на трудностите при прилагането на интервенцията и препоръки за усъвършенстване**

- Установени са потенциални предизвикателства, като липсата на увереност у някои родители и трудности при прилагането на терапевтичните техники.
- Тези изводи могат да помогнат при разработването на по-интерактивни и адаптивни обучителни програми за родители.

4. 3. Оригинален принос в науката

✓ **Първо изследване в България за ефекта на родителската терапия върху комуникацията при деца с РАС**

- Дисертацията е първото българско изследване, което прилага и анализира ефективността на родителско-базирана интервенция чрез научно валидирани инструменти.
- Данните от него могат да послужат като основа за разработването на национални програми за подкрепа на родители на деца с РАС.

✓ **Прилагане на ФОКУС в български контекст**

- Използването на инструмента ФОКУС и адаптирането му за български условия е **иновативен подход**, който може да бъде използван от логопеди и терапевти за оценка на напредъка при деца с езикови нарушения.

✓ **Първи емпирични доказателства за ефективността на този тип интервенция в България**

- Анализът на резултатите осигурява **научно обосновани доказателства** за ефективността на интервенцията.
- Това може да насочи бъдещи научни изследвания и политики в сферата на терапията на деца с РАС.

✓ **Разработване на модел за анализ на индивидуалната динамика в развитието на децата с РАС**

- Разграничаването на три основни групи според техния напредък може да бъде основа за бъдещи **персонализирани терапевтични стратегии**.

5. Преценка на публикациите по дисертационния труд: брой, характер на изданията, в които са публикувани.

Докторантът участва в общо четири (4) публикации свързани с темата на дисертационния труд на английски език, като в 3 от тях е съавтор, а в 1 е самостоятелна публикация. Заглавията, съдържанието и представените методики на публикациите показват много добри умения за представяне на научни тези, както и активното участие в научни форуми, свързани с изследваната проблематика. Публикациите по дисертационния

труд отговарят на изискванията определени от Наредбата за развитието на академичния състав на НБУ.

6. Мнения, препоръки и бележки.

- В България се използват още няколко скрининг теста за аутизъм, предназначени за различни възрастови групи: - Модифициран чек-лист за аутизъм при малки деца (М-CHAT-R/F); АТЕС (Autism Treatment Evaluation Checklist); Скрининг въпросник за симптоми на аутизъм при възрастни.
- Резултат от правия и обратния превод - процесът на адаптация на FOCUS въпросника за българската среда е проведен в съответствие с международно утвърдени стандарти за превод и валидиране на тестови инструменти. Чрез прав и обратен превод, извършен от квалифицирани специалисти, е постигната висока степен на еквивалентност между оригиналния и българския вариант на въпросника. Корекциите, предложени от авторите на FOCUS, са успешно приложени, като особено внимание е обърнато на терминологията, свързана с езика, говора и комуникацията. Прецизирани са разликите между вербални и невербални комуникативни умения, както и формулировките на скалите за отговори, което гарантира тяхната яснота и точност.
- Липсва по-подробна информация за контингента, относно това дали е провеждана терапия преди да се включат в изследването. Това би „осветлило“ някои от „неочакваните“ резултати.

7. Заключение с ясно формулирана положителна или отрицателна оценка на дисертационния труд.

Дисертационният труд има **значим научен и практически принос** в областта на терапията на деца с разстройства от аутистичния спектър. Чрез иновативната си методология, валидирани инструменти за оценка и разработена авторска програма, той допринася както за развитието на научните знания, така и за практическото приложение на ефективни интервенционни методи. Резултатите от анализа могат да бъдат полезни за специалисти, работещи в областта на детското развитие, образованието и терапията, както и за създаването на по-достъпни и ефективни услуги за деца с аутизъм в България и други страни от региона. Изследването има потенциал да повлияе положително върху бъдещи логопедични и терапевтични практики в България.

На основание на цялостната си положителната оценка препоръчвам на уважаемото специализирано научно жури да присъди на **Цвета Асенова Каменски** образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 7.4. Обществено здраве.

Дата: 03.03. 2025 г

Подпис.....